

İSLAM HUKUKU VE UHREVÎ SORUMLULUK

Yrd. Doç. Dr. Hüseyin ESEN*

ÖZET

İslam hukuku temelde dine dayanan bir hukuk sistemi olduğundan, İslam hukukunun kuralları aynı zamanda dinî kurallar olma özelliği taşımaktadır. Bu sebeple İslam hukuku diğer beşerî hukuk sistemlerine göre esaslı ayırıcı özelliklere sahiptir. Temelinde iman bulunan ve en geniş daireyi oluşturan din dairesi içinde sırasıyla ahlak ve hukuk daireleri iç içe bulunmaktadır. Böyle bir yapılanmada, müminlerin İslam hukuk kurallarına bakışı, elbette diğer insanların beşerî hukuk kurallarına bakışından oldukça farklıdır. Mümin için İslam hukuku kuralı sadece dünyevî bir kural değil, aynı zamanda uhrevî boyutu olan ahlakî ve dinî bir kuraldır.

Anahtar Kelimeler: İslam hukuku, ahiret, sorumluluk, din, ahlak
Islamic Law and Otherworldly Responsibility

Because Islamic law is the system of law based on a religion, its rules at the same time are the rules of that religion, namely Islam. Therefore Islamic law has some fundamental distinctive features in accordance with other systems of law produced by human beings. Circle of religion (Islam) established in belief (believing in Allah) constitutes the widest circle, and then the circles of morals and law follow it as narrower and narrower circles in turn. According to this shape of circles, a Muslim point of view to the rules of Islamic law is very different from the point of view of an ordinary citizen to the rules of any other system of law produced by human beings. For a Muslim, a rule of Islamic law is not any rule of any law, but meanwhile is a rule of morals and religion with its dimension pertaining to the next world.

Keywords: Islamic law, the hereafter, responsibility, religion, morals

Giriş

İslam hukukunun diğer beşerî hukuk sistemlerinden farklı olarak, dini temele dayandığı dolayısıyla bir mümin için İslam hukuku hükümlerinin, dünyevî ilişkileri düzenleyen kurallar olmanın ötesinde ahiret sorumluluğu da getirdiği muhakkaktır. "İslam hukuku" tabiriyle, Kur'an ve sünnet tarafından belirlenen ve müminler için bağlayıcı olan hukuk kurallarını kastetmekteyiz. Uhrevî sorumluluk inancı iman esasına dayandığından, İslam'ın iman, din, ahlak ve hukuk alanları arasındaki ilişkiyi nasıl düzenlediği hususu, meselenin zeminini teşkil etmektedir. Esasen çok geniş bir çerçeveye sahip olmakla birlikte üzerinde yeterince çalışma yapılmamış bulunan bu konuyu, İslam hukukunun ayırıcı özellikleri, uhrevî sorumluluğa işaret eden bazı ayet ve hadisler, hükümlerin konulmasında gözetilen gayeler, bazı ilk

dönem müslümanlarının hayatlarından örnekler, suçların gizlenmesi, dünyevî cezaların uygulanmasının uhrevî sorumluluğu da kaldırıp kaldırmayacağı ve dünyevî müeyyide ile uhrevî müeyyide arasındaki temel farklar çerçevesindeki bir kurgu içinde yorumlayarak ele alacağız.

1- İslam Açısından İman-Din-Ahlak-Hukuk İlişkileri

İslam dini; iman, ibadet, ahlak ve hukuk alanında düzenlemeler getirmiştir. İslam dininin iki temel kaynağı olan yüce Allah'ın gönderdiği Kur'ân-ı Kerim ve Hz. Peygamberin hadis-i şerifleri, saydığımız bu alanlarda müminlere çeşitli emirler, yasaklar ve tavsiyeler içeren hüküm ve açıklamalarla doludur. Bu bakımdan İslam'ın, hayatın bütün alanlarında insanın inanç, davranış ve sözlerine müdahale ederek, bunları belirli bir düzen ve kontrol içinde tutmak gibi bir gayesi olduğunu anlamaktayız. İnsan, başıboş bırakılmış, istediğini istediği şekilde yapmakta serbest olan bir varlık değildir.¹ İslam dini bu dünya hayatını, iyilerle kötülerin, iman edenlerle etmeyenlerin, adil olanlarla zalimlerin, Allah yolunda gayret gösterenlerle tembellik edenlerin tespit edileceği bir imtihan alanı olarak nitelemektedir.² Bu imtihanın sonucu, kıyamet koştuktan sonra insanların bir araya toplanıp (haşr) teker teker yaptıklarından ve yapılması gerektiği halde yapmadıklarından hesaba çekilmeleriyle ortaya çıkacak; herkes aldığı puan karşılığında ya mükâfatı hak edecek ya da cezaya müstahak olacaktır. Oradaki mükâfat cennet nimetleri, ceza ise cehennem azabı olarak belirlenmiştir.

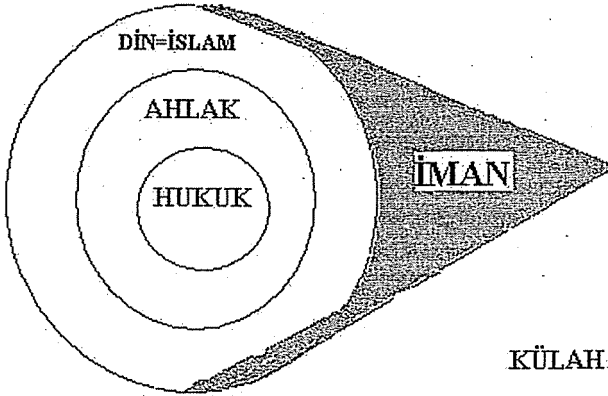
Bir mümin için bütün söz ve davranışlarının temel eksenini "iman" teşkil eder. Allah'ın varlığı, birliği ve ahiret inancı, onun bütün hayatına yön verir. Bu bakımdan müminin ahlak ve hukuk kurallarına bakışı da iman eksenlidir. Günümüz toplumlarında maalesef hukuk kurallarının ve kanunların, fertlerin ve toplumun problemlerini çözme konusunda yetersiz kaldığını hatta istismar edildiğini, kötüye kullanıldığını görmekteyiz. Bu olumsuzluğun ortaya çıkmasında elbette önce bu kanun ve kuralları hazırlayanların sonra da bunları uygulamakla görevli olanların yetersizlik ve özensizlikleri bulunduğu bahsedilebilir. Ancak şu unutulmamalıdır ki; toplum tarafından özümseyip benimsenmeyen, sahip çıkılmayan her türlü kanun ve kural, zamanla delinmeye, çiğnenmeye ve kapı dışı edilmeye mahkûmdur. İşte bu noktada "iman", ahlakî davranışlara, kanun ve kurallara bakışta bir fark ortaya koymaktadır; mümin için ahlak ve hukuk kurallarının temelinde "iman" yani Allah korkusu ve sevgisi vardır.

Hukuk, problemleri tek başına çözemez. Hukukun ahlakla desteklenmesi lazımdır. Ahlak hukukun alt zeminidir. Ahlakî değerleri aşınmış, yozlaşmış fertlerin hukuk kurallarına riayet etmelerini beklemek beyhûde bir bekleyiştir. Diğer taraftan imansız ahlak olmaz; ahlakın temeli imandır. Söz

¹ Kıyamet, 75/36 (İnsan, 'kendi başına ve sorumsuz' bırakılacağını mı sanıyor ?).

² Âli İmran, 3/141-142 (Bir de böylece Allah, iman edenleri günahlardan temize çıkarmak, kâfirleri de helâk etmek ister).

ve davranışlarının, devletle ve diğer insanlarla hatta canlı veya cansız bütün varlıklarla olan ilişkilerinin değerlendirilmeye tabi tutulmayacağını, bu ilişkilerin sırf çıkar amaçlı olduğunu düşünen fertlerin, kendi çıkarları uğruna fırsat bulduklarında ahlakî ve hukukî kuralları çiğnemeyecekleri garanti edilemez.³ Günümüz toplumlari, ahlak ve hukukun hiçe sayıldığı olumsuz örneklere maalesef âşina olmuş durumdadır. Halbuki bir mümin için, kanun ve kurallara riayet kısa bir süre için aleyhine, onları çiğnemek ise lehine gibi görünse ve böyle davrandığında kendisini hesaba çekecek hiçbir dünyevî güç bulunmasa bile, her zaman ve her yerde kendisini gören Allah vardır; insanlardan kaçıp kurtulmak mümkündür ama yüce Yaratıcıyı kandırmak mümkün değildir.⁴ İman yani ahiret inancı, Allah korkusu ve sevgisi; hukuk ve ahlak kurallarının direğidir. Bu husus, insanın tek yaratılış gayesi olan "Allah'a ibadet" esasına dayanmaktadır.⁵ İslam açısından iman, din, ahlak ve hukuk ilişkisini -teşbihte hata olmasın- şu şekilde gösterebiliriz: (Bkz: Kûlah şekli)

KÛLAH ŞEKLİ

İslam dini açısından hukuk kurallari ile ahlak kurallarının alanları arasında çap farkı bulunmaktadır. Ahlak dairesi daha geniş olup hukuk, bu dairenin içinde daha küçük çaplı bir daire şeklinde görünmektedir. Her hukuk kuralı aynı zamanda bir ahlakî kuralı ifade etmekte ve hukuk kuralının ihlali/çiğnenmesi de aynı zamanda bir ahlakî sorun teşkil etmekte birlikte; sadece ahlak kurallarıyla düzenlenen ve hukukun müdahale etmediği bir alan da mevcuttur. Bu alandaki davranış ve ihlallerde sadece ahlakın kural ve müeyyideleri geçerli olmaktadır. İslam dini açısından hem ahlak hem de hukuk daireleri, bu ikisinden daha büyük olan Din yani İslam dairesinin

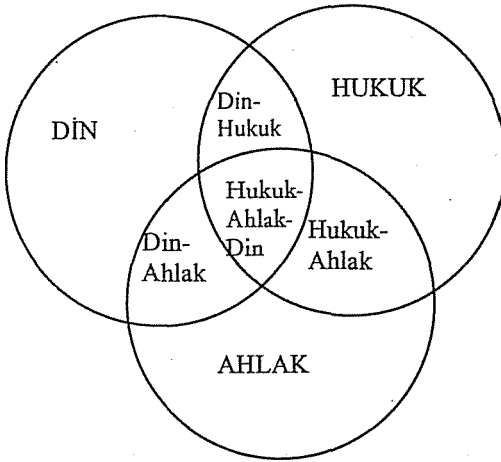
³ Bakara, 2/205 (İş başına geçince yeryüzünde kargaşa ve bozgunculuk çıkarmaya, ekini ve nesli mahvetmeye çalışır. Oysa Allah kargaşa ve bozgunculuk çıkaranları kesinlikle sevmez).

⁴ Nisa 4/135 (Ey İnananlar! Kendiniz, ana babanız ve yakınlarınız aleyhlerine de olsa, Allah için şahit olarak adaleti gözetin; ister zengin, ister fakir olsun, Allah onlara daha yakındır. Adaletinizde heveslere uymayın. Eğer eğriltirseniz veya yüz çevirirseniz bilin ki, Allah işlediklerinizden şüphesiz haberdardır).

⁵ Zâriyât, 51/56 (Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım).

kapsamı içinde bulunduğundan, her ahlak ve hukuk kuralı aynı zamanda din kuralıdır. Din, insan hayatının bütün alanlarını kapsayan en geniş daire olup dinin kontrolü dışında kalan bir alandan bahsetmek mümkün değildir. Dolayısıyla ahlak ve hukuk kurallarının değerlendirilmesi de sadece dünya ile sınırlı olmayıp işin uhrevî boyutu da vardır.

Günümüz hukuk düzenlerinde ise hukuk, ahlak ve din kurallarının bir-biriyle olan ilişkileri, kesişen daireler biçiminde gösterilmektedir. (Bkz: Kesişen Daireler şekli) Bu şekle göre esasen din, ahlak ve hukuk alanları ayrı bağımsız birer merkezdir. Ancak bu alanların, diğer alanların her biriyle kesişen kısımları ve en ortada üç dairenin kesiştiği ortak bir alan bulunmaktadır. Ortak alan din, hukuk ve ahlak kurallarının kesiştiği, diğer bir ifadeyle örtüştüğü alandır. Bu şekle göre hukuk ve ahlak alanlarını ilgilendirmeyen din kuralları, ahlak ve dini ilgilendirmeyen hukuk kuralları, din ve hukuku ilgilendirmeyen ahlak kuralları bulunmaktadır.⁶

KESİŞEN DAİRELER

Kanaatimizce iki şekil arasındaki en önemli ayırıcı nokta, hukuk ve ahlakın dayanağının tespiti ve din kavramının nasıl tanımlandığı hususudur. Din kavramından ne anlaşıldığına bağlı olarak, din alanının kapsamı belirlenmeye çalışılmaktadır.⁷ İslamî anlayışta din, hukuk ve ahlak da dâhil olmak üzere hayatın bütün alanlarını kapsayan ve hatta dünya ile ahiret dengesini kuran bir konumda iken; günümüz anlayışında sadece yaşanan hayat içinde varlığıyla görüntü veren, ihmali güç bir olgu olarak değerlendirilmektedir. Günümüz anlayışında hukukun ve kanunların yegâne kaynağı insan olarak görüldüğünden, hukukun dinle veya ahlakla kesiştiği varsayılan alan-

⁶ Her iki şeklin benzer çizimleri için bkz. Abdülkadir Şener, *İslam Hukuku Dersleri I*, s. 6.

⁷ İslam'da din, peygamber, kutsal kitap (Kur'an) gibi temel kavramların taşıdıkları anlamlar ile diğer milletlerin ve özellikle batıların bu tür kavramlara yükledikleri anlamlar arasında çok esaslı farklılıklar bulunmaktadır. Maalesef bu temel farklılıklar göz ardı edilerek İslam'ın kavramlarını diğer bir kültür için veya tam tersi kullanmak yanlış anlaşılmalara sebebiyet vermektedir. Geniş bilgi için bkz. "Din", *DİA*, IX, 312 vd.

ların tanımlanması da kolay olmamakta ve genelde bu alanlar hukukun tek başına hâkimiyet alanına dönüşebilmektedir. Hatta salt din veya ahlak alanı olarak ayrılan alanlar dahi, şekildeki eşit orantılı görünümün aksine, zaman ve şartlara göre daralıp genişleyebilen ve genellikle din ve ahlak alanı aleyhine daralan esnek alanlar olabilmektedir. Kesişen daireler şeklinin diğer bir ayırıcı özelliği de, hukuk alanını temelde ve büyük ölçüde ahlaktan bağımsız saymasıdır. Bu yaklaşıma yapılacak esaslı bir itiraz, ahlakla desteklenmeyen hukuk kurallarına vatandaşların ne tür bir saygı ve güvenle itaat edecekleri hususudur. Bir diğer problem de, ahlakın temelinin ne olduğu konusudur. Biz bu konularda daha fazla ayrıntıya girmeden, günümüz hukuk anlayışında uhrevî boyutun bulunmadığını vurgulayarak konumuza devam etmek istiyoruz.

2- Hukukî Sorumluluğun Olmaması, Uhrevî Sorumluluğu Kaldırmaz

Hukuk dışında kalan ahlak alanında yer alan her söz veya davranış, hukuku ilgilendirmemiş bulunsa da, ahlakî ve uhrevî sorumluluk taşımaktadır. Bunu bir örnekle açıklayacak olursak, şu hadisi şerifi gösterebiliriz; "*Kişiyse, hanımına neden vurduğu sorulmaz!*"⁸ Bu hadiste, aile içi ufak tefek olayların, tarafların şikâyeti olmadıkça başkalarını ilgilendirmediği anlatılmaktadır. Dolayısıyla konu hukuku ilgilendirmemekte, hukukun dışında kalan ahlak alanıyla sınırlı bulunmaktadır. Bu tür aile içi mahremiyetleri ifade için atalarımız; "karı-koca dövüşmüş, akli olmayan karışmış", "kol kırılır yen içinde kalır", "kirli çamaşırlar sokakta yıkanmaz" gibi özlü sözlerle ifade etmişlerdir. Ancak bu hadis-i şerifi "hanımına vuranın uhrevî sorumluluğu da yoktur" şeklinde anlamak doğru değildir. Yani hadisi hukukî açıdan değil, ahlakî açıdan ve aile mahremiyeti bakımından anlamalıdır. Kişinin eşine yönelik şiddet sayılan fiillerinin ise, elbette hem dünyada hukukî sorumluluğu hem de uhrevî sorumluluğu birlikte bulunacaktır. Yapılan haksızlıklar, ufak olduğu için dünyada hukukî takibe konu olmasa bile, zerre ağırlığı iyilik veya kötülüğün karşılığının görüleceği ahiret gününde kişinin önüne getirilecektir.⁹

Burada zikredilmesi uygun olan bir husus da, bazı konuların şahitler, emâreler ve benzeri ispat yollarıyla ispat edilememesi halidir. İspat edilemediği ve başka bir yolla bilinemediği için insanlar tarafından müdahale edilemeyen konularda mümin, imanı ve vicdanıyla baş başadır. Buna örnek, boşanma iddeti olarak üç aybaşı hali beklemek durumunda olan kadınların, mevcut hamileliklerini gizlemeleridir. İşte sadece kadının kendisinin bildiği böyle bir hamileliği gizlememesi istenirken, mümin kadının Allah'a ve ahiret gününe olan inancı hatırlatılmaktadır.¹⁰ Boşanan kadınların iddet bitiminde

⁸ Ebû Dâvûd, "Nikâh", 42.

⁹ Zilzâl, 99/7-8 (Kim zerre kadar iyilik yapmışsa onu görür. Kim de zerre kadar kötülük yapmışsa onu görür).

¹⁰ Bakara, 2/228 (Boşanan kadınlar, kendi kendilerine üç aybaşı hali beklerler, eğer Allah'a ve ahiret gününe inandırlarsa, rahimlerinde Allah'ın yarattığını gizlemeleri kendilerine helal değildir).

eski kocalarıyla evlenmelerine engel olunmaması,¹¹ çekişmeli konularda Allah'a, Peygambere ve müslüman idarecilere (ülülemlr) itaat edilmesi,¹² namuslu müslüman kadınlara iftirada bulunulmaması¹³ gibi örneklerde de hep müminlerin Allah ve ahiret gününe olan inançları hatırlatılmaktadır.

3- İslam Hukuku'nun Bazı Ayırıcı Özellikleri

İslam hukukunun temel kaynakları Kur'an ve Hz. Peygamberin sünnetidir. Dini temele dayanması bakımından, İslam hukukunun diğer hukuk sistemlerinde bulunmayan bazı ayırıcı özellikleri bulunmaktadır. Bu özellikleri başlıca şöylece sıralayabiliriz:

1- Hükümlerin (emir-yasak) kaynağı Allah'tır. Allah (c.c.) insanlara yapmalarını emrettiği veya yasakladığı şeyleri, Peygamberine gönderdiği vahiyle bildirmiştir. Hz. Peygamber bunların nasıl anlaşılıp uygulanacağını göstermiştir. Allah'ın koyduğu hükümlerde zulüm, cehalet, noksanlık ve tutarsızlık yoktur. Allah'ın koyduğu hükümler, insanların yararındadır. Diğer hukuk sistemlerinde ise kanunların kaynağı insanlardır.

2- Hükümler umumîdir; kişilere, zamana ve mekâna göre ayrıcalık yoktur. Hiçbir kişi veya topluluğa imtiyaz verilmemiştir. Zaruret vb. durumlar da herkes için umumdur. Diğer hukuk sistemlerinde ise bazı kişi veya kurumlar için imtiyazlar ve dokunulmazlıklar görülebilmektedir.

3- Müeyyideler ve mükâfatlar, hem dünyevî hem de uhrevîdir. Gerek ahlak gerekse hukuk alanındaki bütün söz ve davranışlar, dünyada ve ahirette değerlendirilir. Gerçek hesap ahirettekidir. Diğer hukuk sistemleri sadece dünyayı, hatta belirli bir zaman dilimini dikkate alır, ceza ve yaptırma sahiptir, ancak mükâfattan yoksundur.

4- İslam hukuku; ferdin Allah'la ilişkisini, ferdin diğer fertlerle ilişkisini, ferdin devlet/toplumla ilişkisini ve toplumların/devletlerin birbirleriyle ilişkilerini düzenlemektedir. Diğer hukuklarda ise ferdin Allah'la ilişkisine bakılmaz.¹⁴

Gerek ayetlerde gerekse hadis-i şeriflerde, hukukî bir düzenleme beyan edilirken işin ahiret boyutuna da vurgu yapıldığı ve insanlara büyük hesap günününün hatırlatıldığını görmekteyiz.¹⁵

¹¹ Nisa 2/232 (Kadınları boşadığınız ve onlar da bekleme müddetlerini bitirdikleri vakit, aralarında iyilikle anlaştıkları takdirde, onların (eski) kocalarıyla evlenmelerine engel olmayın. İşte bununla içinizden Allah'a ve ahiret gününe inanan kimselere öğüt verilmektedir. Bu öğüdü tutmanız kendiniz için en iyisi ve en temizidir. Allah bilir, siz bilmezsiniz).

¹² Nisa 4/59 (Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygamber'e ve sizden olan idarecilere (ülülemlr) de itaat edin. Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz -Allah'a ve ahirete gerçekten inanıyorsanız- onu Allah'a ve Resül'e götürün. Bu hem hayırlı, hem de netice bakımından daha güzeldir).

¹³ Nur 24/23 (Namuslu, kötülüklerden habersiz mümin kadınlara zina isnadında bulunanlar, dünya ve ahirette lanetlenmişlerdir. Onlar için çok büyük bir azab vardır).

¹⁴ Geniş bilgi için bkz. Abdülkerim Zeydan, *el-Medhal*, 34 vd.

¹⁵ Örnek olarak bkz. Bakara, 2/229 (Boşama iki defadır. Bundan sonrası ya iyilikle tutmak ya da güzellikle salıvermektir. Kadınlara verdiklerinizden (boşanma esnasında) bir şey almanız size helâl olmaz. Ancak erkek ve kadın

4- Ayetlerde Uhrevî Sorumluluğa Vurgu Örnekleri

1- Yüce Allah, miras taksimi konusunda koyduğu düzeni ayrıntısıyla açıkladıktan sonra şöyle buyurmaktadır; *"İşte bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Kim Allah'a ve Resulüne itaat ederse Allah onu, içinden ırmaklar akan cennetlere ebedî kalmak üzere yerleştirir. İşte en büyük başarı da budur. Kim de Allah'a ve Resulüne isyan eder ve Allah'ın sınırlarını aşarsa, Allah onu da ebedî kalmak üzere, ateşe koyar. Hem onu zelil ve perişan eden bir azap vardır."*¹⁶ Burada miras paylarının belirtildiği şekilde dağıtılmaması, bu oranları belirleyen Allah'a karşı isyan olarak ifade edilmiştir.

2- Eşkıyalık suçu ve cezasını düzenleyen ayette de şöyle buyrulur; *"Allah ve Resulüne savaş açanların (hirâbe), (yol kesme, terör ile) yeryüzünde fesat için koşuşanların cezası; öldürülmeleri veya asılmaları yahut sağ elleri ile sol ayaklarının kesilmesi yahut da buldukları yerden sürülmelelerinden başka bir şey olmaz. Bu, onların dünyadaki rüsvaylığıdır. Âhirette ise, onlara başka büyük bir ceza vardır. Ancak kendilerini ele geçirmenizden önce tövbe edenler, bu hükmün dışındadır. Biliniz ki Allah Gafurdur, Rahimdir."*¹⁷ Burada hirâbe (terör) suçunun karşılığının sadece dünyevî ceza değil, ayrıca uhrevî sorumluluk olduğu belirtilmiştir.

3- *"Yetimlerin mallarını haksız biçimde yiyenler, midelerini ateşle doldurmaktan başka bir şey yapmıyorlar. Zaten kudurmuş alevlerin içine atılacaklardır."*¹⁸ Yetim malını haksız yere yeminin uhrevî sorumluluğu anlatılmaktadır.

4- *"Mümin erkeklere ve mümin kadınlara, yapmadıkları bir işten dolayı haksız yere eziyet edenler, şüphesiz büyük bir iftirâ etmiş ve açık bir günah yüklenmiş olurlar."*¹⁹ Eziyet ve iftiranın günah olduğu vurgulanmıştır.

5- *"İnsanlardan, kendileri bir şeyi ölçerek aldıkları zaman tam alan; ama onlara bir şeyi ölçüp tartarak verdiklerinde eksik tutan kimselerin vay haline! Yoksa bunlar, büyük bir günde tekrar dirileceklerini sanmıyorlar mı?"*²⁰ Ticarete yapılan hilekârlığın asıl hesabının ahirette görüleceği anlatılmaktadır.

Allah'ın sınırlarında kalıp evlilik haklarını tam tatbik edememekten korkarlarsa bu durum müstesna. (Ey müminler!) Siz de karı ile kocanın, Allah'ın sınırlarını, hakkıyla muhafaza etmelerinden kuşkuya düşerseniz, kadının (erkeğe) fide vermesinde her iki taraf için de sakınca yoktur. Bu söylenenler Allah'ın koyduğu sınırlardır. Sakın onları aşmayın. Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa işte onlar zalimlerdir; Nisâ, 4/13-14 (Bunlar (miras payları) Allah'ın yasalarıdır. Allah'a ve Peygamberine kim itaat ederse onu içlerinden ırmaklar akan cennetlere koyacaktır, orada temellidirler, büyük kurtuluş budur. Her kim de Allaha ve Resulüne âsi olub hududunu aşarsa, onu da içinde ebedî kalmak üzere bir ateşe sokar. Ve onun için alçaltıcı bir azap vardır).

¹⁶ Nisa 4/13-14.

¹⁷ Mâide 5/33.

¹⁸ Nisa 4/10.

¹⁹ Ahzâb, 33/58.

²⁰ Mutaffifin, 83/1-5.

5- Hadislerde Uhrevî Sorumluluğa Vurgu Örnekleri

1- "*Kim bir karış miktarı bir yere haksız olarak zulümle sahip olursa, o yerin yedi katı boynuna geçirilir.*"²¹ Dünyadaki haksızlıkların ahirette karşılıksız kalmayacağı vurgulanmaktadır.

2- "*Başka hiç bir gölgenin bulunmadığı Kıyamet gününde yüce Allah, yedi insanı Arş'ının gölgesinde barındıracaktır: Âdil devlet başkanı... Güzel ve mevki sahibi bir kadının beraber olma isteğine "Ben Allah'tan korkarım" diye karşılık verip ona yaklaşmayan yiğit adam...*"²² Uhrevî sorumluluk duygusuyla hareket edenlerin, bunun güzel karşılığını ahirette alacakları anlatılmaktadır.

3- "*Ben sadece bir beşerim. Sizler bana yargılanmak üzere geliyorsunuz. Belki sizin biriniz, delilini getirmekte diğerinizden daha becerikli ve daha üstün anlatımlı olabilir. Ben de dinlediğime göre o kimsenin lehinde hüküm veririm. Kimin lehine kardeşinin hakkını alıp hüküm vermişsem, ona cehennemden bir parça ayırmış olurum.*"²³ Dünya adalet ve hesabındaki yanlışlık ve eksikliklerin ahiretteki büyük hesap gününde giderileceği ve gerçek adaletin sağlanacağı belirtilmiştir.

4- "*Hz. Peygamber zamanında bir adam öldürülmüştü. Hz. Peygamber, kâtili, maktûlün/öldürülenin velisine (kısası infaz etsin diye) teslim etti. Kâtil, "ben onu öldürmeyi istemedim" deyince, Hz. Peygamber velisine hitaben: "Bak, şayet o kâtil doğru söylüyorsa ve sen de onu (haksız yere infaz edip) öldürürsen, ateşe girersin" buyurdu. Bu söz üzerine adam kâtili serbest bıraktı ve kâtil, kayışını sürüyerek çıkıp gitti.*"²⁴ Uhrevî sorumluluk duygusunun, kişiyi yanlış düşmekten alıkoyduğu ve titiz davranmaya sevk ettiği anlatılmaktadır.

6- İslam Hukukunda Hükümlerin Konulmasında Gözetilen Gayeler

Fıkıh âlimleri, İslam dinindeki teklifi hükümleri yani emir ve yasakları, "ef'âl-i mükellefîn" yani mükellefin fiilleri denilen bir sıralama içinde derecelendirerek genellikle farz, vacip, mendûb, mubah, mekruh ve haram şeklinde sunmuşlardır. Bunları kabaca şu şekilde açıklayabiliriz; Yapılması kesin bir delille istenene farz, yapılması çok kuvvetli olmayan bir delille istenene vacip, zorunluluk olmamakla birlikte yapılması teşvik edilene mendûb, yapıp yapmamakta serbest bırakılana mubah, yapılması iyi ve hoş görülmeğe mekruh, yapılması kesinlikle yasaklanana da haram denilmektedir. İşte bu hükümleri koyan yüce Allah'ın ve Hz. Peygamberin, hüküm koyarken gözettiği bazı güzel amaçlar ve hedefler vardır ki; emir ve yasaklara riayet eden kişi, bunların bir kısmını dünyada, bir kısmını da ahirette kazanır. Bu sebep-

²¹ Buhâri, "Mezâlim" 13.

²² Buhâri, "Ezan", 36.

²³ Buhâri, "Şehâdât", 27.

²⁴ Tirmizî, "Diyât", 13.

le emir ve yasaklara uymanın hem dünyevî hem de uhrevî gayeleri²⁵ bulunduğu bahsedilir.

a) **Dünyevî Gayeler:** İslam dininde hükümlerin konulmasındaki dünyevî gayeler, insanlar açısından hayatın devamı için hissedilen ihtiyaç bakımından önemine göre, zarûriyât, hâciyât ve tahsîniyât²⁶ şeklinde derecelendirilmiştir:

1- **Zarûriyât:** Can, mal, din, akıl ve neslin korunması amacına yönelik hükümlerdir. Bu beş husus, her insanın en temel hakları ve vazgeçilmez değerleridir. İnsanca yaşayabilmenin "olmazsa olmaz"larıdır. İslam, bunları korumayı amaçlayan hukukî ve ahlakî hükümler koymuştur. Bunlara örnekler verecek olursak; haksız yere adam öldürmenin haram kılınması ve kasıtlı adam öldüren kâtile kısas uygulanması gibi hükümler, canı korumayı amaçlayan düzenlemelerdir. Hırsızlığa ağır ceza verilmesi ve başkasına verilen maddî zararların tazmin edilmesi; kumarın ve faizin yasaklanması hükümleri malı korumaya yöneliktir. Allah için yapılan cihad, dini korumayı amaçlar. Her müminin yapmak zorunda olduğu namaz, oruç, zekât ve hac gibi ibadetler, dini yaşamaktır. İnsanın aklına zarar veren içki ve uyuşturucu yasaklanmıştır. Nesillerin ve ailenin korunması amacıyla evlilik dışı cinsel ilişki zina sayılmış, bunun büyük günah ve suç olduğu belirtilmiştir.

2- **Hâciyât:** İnsanların vazgeçilmezleri olmamakla birlikte, günün şartlarına göre onların işlerini kolaylaştıran şeylerdir. Mesela insanların alıp satma, kiralama, rehin bırakma gibi ihtiyaçları böyledir. İslam dini, insanların ihtiyacı olan bu tür muamelelerin yapılmasına izin vermiştir. Yolcu sayılan kimseler için namaz, oruç ve kurban gibi konularda getirilen kolaylıklar da bu kapsamdadır.

3- **Tahsîniyât:** İhtiyacın ötesinde, daha rahat, ahlakî açıdan seviyeli ve estetik yaşamın teminine yönelik düzenlemelerdir. Camiye namaza giderken güzel elbiseler giymek,²⁷ yaptığı işi güzel yapmak,²⁸ alışverişte müsamahalı olmak,²⁹ şüpheli şeylerden uzak durmak³⁰ gibi hususlar buna örnektir.

İslam dini özetle, emredici, yasaklayıcı veya tavsiye nitelikli hükümlerini benimseyip uygulayan fert ve toplumların, dünyada çekişme ve haksız-

²⁵ Hükümlerin gayeleri konusunda bkz. Zekiyüddin Şa'ban, *İslam Hukuk İliminin Esasları* (trc. İbrahim Kâfi Dönmez), Ankara 1990, s. 350-355.

²⁶ Gerek zaruriyât, hâciyât ve tahsîniyât şeklindeki üçlü taksim gerekse zaruriyât içinde mütalaa edilen can, mal, din, akıl ve ırzın korunması şeklindeki beş madde (zaruriyâtı hamse), istikrâ (tüme varım) metoduyla ortaya konulmuş hususlardır. Yani fert ve toplumun normal ve güzel bir hayat sürebilmesi için gerekli olan şeylerin insanlar tarafından akıl yoluyla tespiti ve bunların korunmasını amaçladığı görülen dini/hukukî düzenlemelerin bir araya getirilmesiyle bu maddeler oluşturulmuştur. Yoksa herhangi bir ayet veya hadiste bu maddeler bir arada sıralanmak suretiyle sayılmış değildir. Zekiyüddin Şa'ban, s. 351.

²⁷ A'râf, 7/31 (Ey Âdemoğulları, her mescide girişinizde güzel elbiseler giyiniz. Yiyiniz, içiniz, fakat israf etmeyiniz. Çünkü Allah israf edenleri sevmez).

²⁸ Mesela kurban veya av hayvanını kesimini güzel yapmak buna örnektir. Bkz. Müslim, "Sayd", 57 (1955); Tirmizi, "Diyât", 14 (1409). Abdesti güzel almak da böyledir. Bkz. Tirmizi, "Salât", 348 (479).

²⁹ Buhari, "Büyü", 16 (1934).

³⁰ Buhari, "İman", 39, "Büyü", 2; Müslim, "Müsâkat" 107 (1599).

lıklardan uzak, huzurlu bir hayat sürmelerini temin için bu düzenlemeleri getirmiştir. Yani teklifi hükümlerin bir amacı, müslüman fert ve toplumun dünya hayatını kolay ve huzurlu kılmaktır. Nitekim mesela namaz ve oruç gibi ibadetlerin insan vücudu için, zekât ve kurban gibi ibadetlerin toplumsal dayanışma için, evlenme ve boşanma ile ilgili düzenlemelerin ailenin korunması için, suçlar için belirlenen cezaların fert ve toplumun huzuru için, muamelât ile ilgili kuralların ticarî hayat için büyük faydalar sağladığı bilinmektedir. İslam'ın hükümlerinin uygulanmasıyla elde edilecek ve daha henüz bilemediğimiz daha birçok faydanın bulunduğuna işaret eden ayet ve hadisler bulunmaktadır. Mesela miras paylarını bildiren ayetin şu cümlesi manidardır; *"Babalarınız ve oğullarınızdan menfaatçe hangisinin size daha yakın olduğunu siz bilemezsiniz. Bu (paylar) Allah tarafından tespit edilmiştir. Doğrusu Allah bilendir, Hakîm olandır"*.³¹ Kısas cezası konusundaki *"Ey İnananlar! Öldürülenler hakkında size kısas farz kıldı... Ey akıl sahipleri! Kısasta sizin için hayat vardır."*³² ayeti ve hadlerin uygulanması konusundaki *"Allah'ın hadlerinden"*³³ birinin uygulanması, *Yüce Allah'ın beldelerine kırk gece yağın yağmurdan daha hayırlıdır"*³⁴ hadisini de burada zikredebiliriz.

b) Uhrevî Gayeler: İslam'ın asıl amacı, insanı, gerçek hayat olan ahiret hayatına hazırlamak, orada mutlu olmasını sağlamaktır.³⁵ "Dünya ahiretin tarlasıdır";³⁶ dünyada emek sarf edip yatırım yapılır, ahirette ürün toplanır. İslam'ın hükümlerine uymanın ahiretteki karşılığı; "Allah'ın rızasını kazanmak", "Cehennem'den kurtuluş ve Cennete girmek", "Peygamberler ve diğer iyi kullarla beraber olmak" ve nihayet "Cemâlullah'la müşerref olmak"tır.³⁷

7- Uhrevî Sorumluluk Duygusunun Asr-ı Saadetteki Bazı Tezâhürleri

Hz. Peygamber dönemi "asr-ı saâdet" yani "mutluluk çağı" diye anılmakla birlikte, bu dönemde de insanların yani sahabenin bazı suçları irtikap ettikleri görülmektedir. Suç ve günah işlemek, belki insan tabiatının kendisine karşı koymada en çok zorlandığı şeylerdendir. Ancak sahabenin, bir suçu işledikten sonra gösterdikleri bazı tavırlar, onların din ve hukuk kurallarına

³¹ Nisa, 4/11.

³² Bakara, 2/178-179.

³³ Had kelimesi ilk anda "had cezaları" olarak bilinen zina, hırsızlık vb. cezaları çağrıştırıyorsa da, Kur'an'da "hüddullah" kavramının kapsamı epey geniştir. Orucun başlama ve bitiş sınırları (Bakara 2/187), evlenme ve boşanma konularındaki düzenlemeler (Bakara 2/229, 230; Talâk 65/01), miras payları (Nisa 4/13, 14), Hz. Peygambere indirilen şeyler bütünü (Tevbe 9/97, 112), Zihâr keffâreti (Mücadele 58/04) konularında bu kavram kullanılmıştır. Dolayısıyla yukarıdaki hadiste geçen had kavramının Kur'an'da kullanılan geniş kapsamıyla anlaşılması gerektiği kanaatindeyiz. Bu geniş anlam "İslam'ın getirdiği her türlü düzenleme" şeklinde özetlenebilir.

³⁴ İbn Mâce, "Hudûd", 3 (2528).

³⁵ Ankebût 29/64 (Bu dünya hayatı sadece bir eğlence ve oyundan ibarettir. Asıl hayat ahiret yurdundaki hayattır. Keşke bilseler!).

³⁶ Bu ifadenin lafız olarak Hz. Peygambere ait bir hadis olduğu sabit olmamakla birlikte anlam itibarıyla doğru olduğu söylenmiştir. Aclûni, *Keşfü'l-hafâ'*, I, 412, 1320 nolu rivayet.

³⁷ Nisâ, 4/67-70 (Kim Allah'a ve Resûl'e itaat ederse işte onlar, Allah'ın kendilerine lütuflarda bulunduğu peygamberler, sıddıklar, şehitler ve sâlih kişilerle beraberdir. Bunlar ne güzel arkadaşlardır!); Feccr, 89/28-30 (Dön Rabbinde, sen O'ndan O senden hoşnut olarak. Gir kullarımın içine. Gir Cennet'ime).

bakışlarının diğer insanlardan epey farklı olduğunu göstermektedir. Ayrıntısına girmeden sahabenin bu tür tavırlarına birkaç örnek verelim:

1- Hz. Peygamber'e üç defa gelip zina suçu işlediğini ikrar etmesi üzerine kendisine recm cezası uygulanacak olan Mâiz (r.a.), üç kez ikrarından dönüp tövbe ve istiğfar etme tavsiyesi almasına rağmen her defasında "Ya Resûlallah, beni temizle" demişti. Recm cezası infaz edildikten üç gün sonra Hz. Peygamber buyurdu ki: "Mâiz b. Mâlik için istiğfar edin... O öyle bir tövbe etti ki eğer ümmet arasında taksim edilseydi, hepsine yeterdi."³⁸

2- Hz. Peygamber, yine kendi ikrarı üzerine çocuğu büyüdükten sonra recm cezası uygulanan Gâmidli kadının cenaze namazını kaldırmış ve hakkında şöyle buyurmuştur: "Sen o kadının, canını Allah'a kurban etmesinden daha üstün bir tövbe gördün mü? Eğer onun sevabı/ecri Hicaz ahalisi arasında taksim edilseydi hepsine yeterdi."³⁹

3- Amr b. Semure, Hz. Peygamber'e (s.a.s.) gelerek "Ya Rasûlallah! Ben falancaların devesini çaldım. Beni temizle" demiş ve yapılan tahkikat sonucu hırsızlık suçunun oluştuğuna karar verilerek Amr'ın eli kesilince, yere düşen eline hitaben şöyle demiştir: "Beni senden temizleyen Allah'a hamd olsun. Sen benim cesedimin ateşe girmesini istedin."⁴⁰

Bu örneklerde sahabenin, işlediği suç başkaları tarafından bilinmediği ve hukukî takibe konu olmadığı halde, sırf duydukları vicdanî rahatsızlık ve Allah'ın huzuruna suç ve günahlardan arınmış olarak çıkmak gayesiyle, suçlarını itiraf ve cezanın tatbikini talepte ısrar ettiklerini görmekteyiz. İşte bu duygunun adı "uhrevî sorumluluk" duygusudur. Ancak bu bazı suçlarda ikrarda bulunmanın tavsiye edilmediği hususuna birazdan değineceğiz.

8- Uhrevî Sorumluluk Duygusunun Toplum ve Hukuk Alanındaki Muhtemel Bazı Tezâhürleri

Uhrevî sorumluluk duygusu taşıyan fertler, güvenilir ve dürüst insanlardır. Onların ellerinden veya dillerinden kimseye zarar gelmez. Bu duyguya sahip fertlerin sayısının arttığı toplumlarda haksızlıklar ve ihtilaflar azalır. Mesela güven ve dürüstlüğe dayalı bir iş ortamı olur. İşveren, işçiye zulmetmez; işçi de işverene zarar vermez. Huzurlu bir âile ortamı oluşur; aile fertleri birbirine haksızlık etmez. Suç oranlarında çok önemli azalma olur. Fâili meçhuller azalır. Fazla güvenlik ve adliye personeli istihdamına ihtiyaç duyulmaz. Neticede; huzurlu bir toplum kurulur.

³⁸ Müslim, "Hudûd", 22, 24.

³⁹ Müslim, "Hudûd", 22, 24.

⁴⁰ İbn Mâce, II, 863, h. no: 2588.

9- Dünyada Uygulanan Şer'î Cezalar, İlgili Suçun Uhrevî Cezasını da Kaldırır mı?

İslam dininde günahlara/suçlara karşılık belirlenen cezalar, dünyevî ve uhrevî olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Buna göre, acaba bir mümin, İslam hükümlerinin uygulandığı bir toplumda, işlediği suçun şer'î cezasını dünyada çekerse, aynı suç sebebiyle bir daha ahirette azaba maruz kalacak mıdır? Günahları silip süpüren ve insanı arındıran başlıca işin tövbe olduğu muhakkaktır. Tövbe kapısı her zaman açık olup ölümün nefesini yakından hissedinceye kadar, insanın işlediği bütün suç ve günahlardan pişman olup tövbe etme imkânı vardır.⁴¹ Normal tövbenin yanında, makbul bir hac yapmak, yüce Allah'ın çok hoşuna giden bir davranışta bulunmak, sadaka vermek gibi işler de, kişinin günahlarını silen tövbe türleridir. Burada bazı suçlarda hem kul hem de Allah hakkı bulunduğunu, kul haklarının ancak ödenmek veya mağdur tarafından affedilmek (helallik almak) suretiyle düşeceğini hatırlatalım. Şimdi sorumuzu şöyle soralım; Acaba işlenen suçun şer'î cezasını çekmek, bu suçun Allah hakkı bakımından ahiretteki günahını düşüren bir tövbe midir? Tespitlerimize göre İslam âlimleri bu konuda üç görüş beyan etmişlerdir:

1- İslam âlimlerinin çoğunluğuna göre, her ne şekilde olursa olsun dünyada şer'î cezası çekilen suçun uhrevî cezası da düşer. Çünkü bu konuyu açıklayan hadisler bulunmaktadır. Bu hadisler, cezaların bir amacının da günahları temizlemek olduğunu beyan etmektedir. Mesela Akabe gecesi ensarın temsilcilerinden olan ve Bedir savaşında bulunan Ubâde b. es-Sâmit (r.a.), Hz Peygamberin bey'at alırken şöyle buyurduğunu aktarır: *"Allah'a hiç bir şeyi ortak koşmayacağınız, hırsızlık yapmayacağınız, zina etmeyeceğiniz, çocuklarınızı öldürmeyeceğiniz, elleriniz ile ayaklarınız arasında bir iftira uydurup getirmemeniz ve iyi bir işte (ma'rûf) karşı gelmemeniz hususunda bana bey'at ediniz. Sizden kim bunları yerine getirirse onun mükâfatı Allah'a aittir. Her kim bunlardan birini yapar da bu sebeple dünyada cezalandırılırsa, bu onun keffâretidir. Her kim de bunlardan birini işledikten sonra Allah (c.c.) onu dünyada örterse, onun işi Allah'a kalmıştır; dilerse onu affeder, dilerse cezalandırır."*⁴²

2- Hanefîlerin ağırlıkta olduğu diğer âlimlere göre, dünyada uygulanan cezaların uhrevî cezayı düşürmek gibi bir fonksiyonu yoktur. Cezaların, günahı temizleme amacı yoktur, aksine caydırıcılık ve rezillik gibi amaçları vardır. Nitekim cezalar genelde zorla uygulanmaktadır. Uhrevî ceza ancak Allah'a samimi tövbe ile düşer. Dünyevî cezaların günahlara keffâret olduğunu bildiren hadisler umumî anlamdadır. Buna göre suçunu itiraf edip cezasını çekmek için gelmek, ceza çekerek yapılan bir tövbedir. Tövbe etmeyip suç ve günahı ısrarcı olanların işi ise Allah'a kalmıştır. Nitekim hirâbe (eşkıya-

⁴¹ Nisâ, 4/17-18, 48.

⁴² Buhârî, "İman", 11; Müslim, "Hudûd", 41.

lık, terör) suçu işleyenlerin hem dünyada hem de ahirette ayrı cezaları bulunduğu belirtilmiştir.⁴³

3- Tahâvî, İbn Hazm ve Kurtubî gibi âlimlere göre ise, eşkıyalık suçu dışındaki cezalar, ilgili suçun günahını da düşürür. Eşkıyalık suçunun ahirette ayrıca cezası bulunduğu ise ayette⁴⁴ açıkça belirtilmiştir. Bu görüş, her iki tarafın delillerini dikkate alarak orta bir yol bulmuş gibi görünmektedir. Diğer taraftan şunu da unutmamak gerekir ki yüce Allah'ın hâkimiyet ve rahmetine kimse sınır getiremez; o istediğini bağışlar.⁴⁵

10- Suçların Gizlenmesi

İslam hukuku, her surette insanları cezalandırma heveslisi değildir. Öncelikle suçluyu islah ve topluma kazandırma amacı vardır. Mahkeme kararıyla kesinleşen cezaların ise acımadan uygulanması istenmektedir.⁴⁶ Kesinleşen cezaların mutlaka uygulanmasında, fertler ve toplum açısından faydalar bulunduğu muhakkaktır. Tövbe kapısı her zaman açıktır. Tövbe bütün günahları siler. Başkasına zararı olmayan kişisel boyutlu suçlarda fâil pişman olmuşsa, suçun kimseye bahsedilmeden ve mahkemeye intikal ettirilmeden gizli kalması ve tövbe edilmesi tavsiye edilir. Örneğin içki içmiş olan kimsenin, bu suçunu kimseye söylememesi ve tövbe etmesi uygundur. Sadece fâilin veya birkaç kişinin bildiği ve başkasına zararı olmayan suçların, haberdar olmayanlara da anlatılması veya mahkemeye intikal ettirilmesi uygun olmaz. Bu tür durumlara vâkıf olanların olayı gizli tutmaları, fâili aynı suçtu bir daha işlememeye ve tövbeye teşvik etmeleri güzel bir davranış olur. Gizli kalmış suçlarda fâilin ısrarla infaz yani günahahtan temizlenme istemesi halinde (bazı sahabilerin yaptığı gibi), beyanı dikkate alınarak kendisine ceza uygulanmıştır. Bu cezanın uygulanması, fâilin dinî-psikolojik açıdan rahatlatılması amacını taşır. Kul hakkı olan suçlarda ise (hırsızlık gibi), bu hakkın ancak ödenmek veya sahibinden helallik almak suretiyle ödenebileceği unutulmamalıdır. Dünyada görülmeyen hesapların ahirette mutlaka görüleceği, ancak ahiretteki hesabın daha pahalıya mal olacağı bilinmelidir.⁴⁷

11- Dünyevî Müeyyide ile Uhrevî Müeyyide Arasındaki Farklar

Dünyevî müeyyide/ceza ile uhrevî müeyyide arasındaki en büyük fark, dünyevî müeyyidenin insanlar tarafından, uhrevî müeyyidenin ise yüce Allah tarafından takip edilip uygulanmasıdır. Bu temel farklılığa binaen şunları

⁴³ Mâide, 5/33-34.

⁴⁴ Mâide, 5/33.

⁴⁵ Bu görüşler ve delilleri hakkında geniş bilgi için bkz. Hüseyin Esen, "İslam Hukukunda Cezaların Keffâret Olması", *İslamî Araştırmalar Dergisi*, XVI/2, Ankara 2003, s. 217-231, Karşılaştırmız: Sabri Erturhan, "İslam Hukukunda Cezası İnfaz Edilen Bir Suçun Uhrevî Boyutu", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 1, Nisan Konya 2003, s. 197-216, Burada sadece ilk iki görüşe yer verilmiş, üçüncü görüşten bahsedilmemiştir.

⁴⁶ Nur 24/2 (Zina eden kadın ve erkeğin her birine yüzer değnek vurun. Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız, Allah'ın dini konusunda o ikisine acımayın. Onların ceza görmesine, inananlardan bir topluluk da şahit olsun.)

⁴⁷ Kişisel boyutlu suçların gizlenmesi konusunda bkz. Sabri Erturhan, "Kişisel Boyutlu Suçların Gizlenmesinin İslam Ceza Hukuku Açısından Değerlendirilmesi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. VI/2, Sivas-2001, s. 259-291.

söyleyebiliriz ki; insanların uygulamak durumunda oldukları cezalarda bazı eksik veya yanlışlıkların bulunabilmesi ihtimali vardır. Dünyada insanlar, hükümlerini zahire göre verirler. Olayları imkânları ölçüsünde araştırıp tespitte çalışırlar. Ancak kişilerin kalplerinden geçenleri ve gizli kalmış hususları asla bilemezler. Ahirette ise, kalpten geçenleri de bilen, amelleri niyetlere göre değerlendiren ve hiçbir şeyin kendisinden gizlenemediği Allah'ın hesabı vardır. Dünyada bazı suçların cezası uygulanmamış veya uygulanmamış yani suç cezasız kalmış olabilir. Ahirette ise ancak Allah affederse bazı suçların cezasından kurtulmak mümkündür. İşte ahiretteki hesabın bu özelliklerini bilen mümin, Allah'ın hükümlerine, sırf dünyevî cezasından korktuğu için değil, gönlünden gelen derin bir saygı ve bağlılıkla uyar.

Sonuç Yerine

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki; İslam hukuku temelde dine dayanan bir hukuk sistemidir. Mümin için İslam hukukunun hükümleri nihayetinde Allah'a dayanmaktadır. Hukuk kuralları aynı zamanda dinî ve ahlakî kurallardır. Bu kurallara uymanın hem dünyada hem de ahirette fert ve toplum için güzel ve faydalı karşılıkları vardır. Dinin kurallarına uymamanın ise, hem dünyada hem de ahirette sorumluluğu bulunmaktadır. İslam'ı uygulayan fert ve toplumlar her iki cihanda huzur bulurlar. Müslüman, her an Allah'ın kendisini görüp gözettiğinin farkında olan ve buna göre davranan insandır. Konumuzu atalarımızın iki güzel vecizesi ile bitirelim:

"Hikmetin başı, Allah korkusudur", "Kork! Allah'tan korkmıyandan".